

УДК 502.63(477.8) "19"

Руслан Чигур

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ У 1990-Х РР.

У статті на основі використаних архівних джерел проаналізовані причини, що призвели до негативних наслідків у розвитку природно-заповідного фонду Західного регіону України у 1990-х рр., пропонуються заходи, скеровані на покращення охорони природи шляхом створення нових територіальних комплексів рекреаційного призначення.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, Західний регіон України, природні ландшафти, заказники, пам'ятки природи місцевого значення.

Природно-заповідний фонд України служить збереженню природних комплексів, екосистем, цінних видів флори й фауни, а головне – земель. Адже саме земля є першоосновою, що дає життя, основним національним багатством. Так задекларовано у Конституції України. А унікальні землі природно-заповідного фонду України взагалі слід вважати золотим фондом держави, який вона зобов'язана зберегти нерозтраченим, оскільки руйнування їх значною мірою позначиться на генофонді природи України. До того ж, ця проблема жодним чином не може обмежитися певними регіональними масштабами, оскільки землі природно-заповідного фонду України розглядаються як складова частина світової системи природних територій, що перебувають під особливою охороною. Саме розуміння глобальності цієї проблеми змушує постійно працювати над вдосконаленням нормативно-правової бази, активізацією наукових теоретичних досліджень, розробкою практичних заходів на державному рівні.

Мета дослідження – полягає у виявленні тенденцій та перспектив розвитку заповідної справи у Західному регіоні України, а також у теоретичному обґрунтуванні та виробленні практичних рекомендацій щодо забезпечення збереження, охорони та раціонального використання земель природно-заповідного фонду.

Відтак, завдання дослідження полягають у: вивченні регіональних та загальноукраїнських екологічних проблем, пов'язаних зі станом, розвитком природно-заповідного фонду, описанні та аналізі проблем, пов'язаних із справою заповідання в регіоні, встановленні методів діяльності місцевих державних органів влади у збереженні та розширенні меж заповіданих територій, порівнянні підходів, ставлень та вирішенні екологічних проблем, пов'язаних зі станом природно-заповідного фонду в радянський період із сучасними підходами, в період незалежності України.

Предмет дослідження – вплив антропологічних процесів на стан природно-заповідного фонду Західного регіону України.

Об'єкт дослідження – процеси та проблемні питання, пов'язані зі становищем, розвитком та розширенням природно-заповідного фонду регіону, скеровані на покращення охорони природи.

Основу джерельної бази статті складають матеріали державних архівів Західного регіону України.

Хронологічні рамки статті охоплюють 1990-ті роки, період, коли радянське природоохоронне законодавство, з усіма його недоліками, перестало діяти на території України, у той же час наша молода держава повільно створювала, напружувала власну природоохоронну базу, віддавши пріоритет у вирішенні соціально-економічних проблем, тим самим, поглиблюючи та загострюючи екологічну кризу в країні.

Аналізуючи історіографію проблеми і джерельну базу досліджуваної теми, приходимо до висновку про те, що досліджувана тематика на сьогодні ще не стала об'єктом комплексного вивчення науковцями. Незважаючи на те, що в СРСР питанню природо-охорони приділялася значна увага, про свідчать численні статті у газетах, журналах на екологічну тематику, проте, саме питанню стану, розвитку природно-заповідного фонду почали приділяти увагу фрагментарні дослідження лише у 1970-х рр., слід виділити наукові праці С. Генсірука [1], Р. Худяка [2], але це були окремі праці.

Більше публікацій з'являється саме у 1980-ті рр., зокрема друкуються праці М. Погорєлова [3], Н. Недашківської [4], М. Долішнього, М. Нудельмана, К. Ткаченка [5], В. Борейка [6], М. Малишка, О. Крилова [7], В. Зарецького [8], Д. Проценка [9], Е. Соколова [10], В. Пастернака, М. Приходька [11], М. Кисельова [12].

У 1990-ті роки цікавість до природоохоронної тематики, на нашу думку, дещо знизилась, але видаються праці в цей час під керівництвом Ф. Заставного [13], С. Стойка, Е. Гадача, Т. Шимона, С. Михалика [14], О. Васюти [15], Л. Царика, Г. Чернюк [16].

Окрім цього видавалися журнали, що популяризували серед населення природоохоронну тематику, зокрема: "Ойкумена: Український екологічний вісник", "Рідна природа", "Охорона навколишнього середовища та раціональне використання природних ресурсів в Українській РСР: Статистичний збірник". Проте, на нашу думку, із вказаних праць, не було здійснено достатньо глибокого аналізу причин кризи, позаяк наслідок негативних процесів, що охопили природно-заповідний фонд країни та регіону, тому що переважна більшість праць носила пропагандистський характер, скеровувалася до населення з вимогою гуманного ставлення до природи.

Охорона природи шляхом заповідання скерована на створення мережі заповідників, заказників, пам'яток природи, збереження у природі генетичного фонду, організацію територіальних комплексів рекреаційного призначення, збереження рослинного покриву, що виконував різноманітні захисні функції. Проте, у 50–60-х рр. XX ст. державна влада не приділяла належної уваги розвитку природно-заповідного фонду України. Зокрема, до 1968 р. на території України діяло лише 3 державних заповідники площею 25055,4 га [17, арк. 44–45].

На середину 1970-х рр. державний реєстр пам'яток природи республіканського значення поповнився 98 новими об'єктами: нараховувалося 112 пам'яток природи республіканського значення загальною площею 5,4 тис. га, було зареєстровано 97 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва республіканського значення площею 7,4 тис. га, крім того, 2370 пам'яток природи та 673 заповідних парки місцевого значення [18, арк. 51].

Проте, площа природно-заповідного фонду у цей період становила лише 0,2 % території країни. Так, у Закарпатській області вона дорівнювала 1,4 %, Івано-Франківській – 0,9 %, Львівській – 0,3 %, Волинській – 0,2 %. І це незважаючи на те, що існували реальні можливості для збільшення природно-заповідного фонду в цих областях вдвічі-втричі. Загальна мережа усіх заповідних об'єктів республік СРСР станом на 1 січня 1976 р. становила 3363–4668 тис. га, це 0,771 % території УРСР. У СРСР за площею заповідників УРСР займала 11 місце, крім того, на 1976 р. не було створено жодного державного природного парку [18, арк. 51].

На території уже заповідних об'єктів Західного регіону України не було встановлено строгого охоронного режиму і не відмежовано їх кордони. Усе це негативно позначилося на стані цих територій, позаяк щорічно збільшувався наплив туристів. Мали місце випадки браконьєрства, засміченості цих територій, знищення рослинного світу і навіть господарського їх використання.

Крім цього були і певні наукові проблеми, що істотно впливали на стан заповідання територій. Так, на думку голови президії Українського товариства охорони природи, доктора біологічних наук, професора М.Воїнственського терміни природно-заповідного фонду містили низку недоліків. Зокрема, невдало сформоване поняття "держзаповідник", з якого випливало, що це природний комплекс, здатний до самовідтворення, оскільки більшість заповідників охороняло комплекси, уже частково порушені, якщо керуватися цим визначенням, то порушені комплекси необхідно було віддати із заповідного фонду для господарського користування. Невдало сформоване поняття "заповідне урочище" – ним може бути не тільки порушена екосистема, але й самостійна ландшафтна одиниця; "заказник" – це не тільки обмежена у часі, а й конкретна територія, тому необхідно вказати, у яких межах повинен бути заснований заказник [19, с. 150].

Саме затягування визнання заповідних об'єктів з боку центральних державних органів влади, що не належним чином ставилась до цієї потрібної справи, не усвідомлюючи іноді наслідки своїх дій, призводило до погіршення стану заповідного фонду в Західному регіоні України.

Не завжди питання з розширення природно-заповідного фонду вирішувалось позитивно. Яскравим прикладом цього є створення Карпатського державного парку. Спочатку його загальна площа була визначена у 430 тис. га, однак Держплан УРСР зменшив його територію до 97,3 тис. га, мотивуючи це тим, що в зону запроєктованого парку входило 12 лісокомбінатів із 26, через що потрібно було б звільнити 11 тис. робітників. Закарпатська обласна рада теж не погоджувалася зі створенням Карпатського державного парку, мотивуючи це тим, що вилучення лісів державного лісового фонду скоротить рубки головного користування, вивільнить близько 8 тис. робітників [20, арк. 51].

Наприкінці 70-х років починається "епоха застою" у заповідній справі України, проте основною перешкодою були відомчі проблеми. Так, на 1 січня 1981 р. 9 держзаповідників підлягали 5 різним господарствам і відомствам. Саме така розрізненість заважала налагодити координацію наукових дослідів, затягувала розробку правових актів із заповідної справи, хоча АН УРСР у 1976 р. зверталася до Ради Міністрів УРСР з пропозицією створення єдиного республіканського адміністративного органу з управління державними заповідниками та іншими природними об'єктами. Однак ця пропозиція залишилася без уваги з боку Ради Міністрів УРСР. Держкомприроди УРСР взагалі перестав порушувати це питання перед Радою Міністрів УРСР і ЦК КПУ щодо створення заповідників, а заповідна справа почала рухатись не планово, а хаотично, і то завдяки листам окремих наполегливих учених [20, арк. 51].

Однак жодні постанови не оберігали заповідники від недбальства і байдужості [21, арк. 10]. Так, Високогірське лісництво на Івано-Франківщині порушувало заповідний режим заповідника "Чорна гора", допускаючи самовільну вирубку дерев, а випаси худоби проводились на території заповідних урочищ "Масьок", "Кедрова гора" на територіях Городенківського та Рогатинського районів. Це в основному лісові насадження та різні деревостани, що представляли цінний генетичний фонд основних Карпатських лісоутворювачів [22, арк. 35].

Особливо незадовільно оберігались природні пам'ятки, що знаходились у віданні колгоспів та радгоспів. Обстеження лісових масивів Говерляньського заповідного лісництва Карпатського заповідника показали, що не було належного заповідного режиму, спостерігалась неприбрана вітровальна і буреломна деревина, не проводилась очистка лісу від захаращеності. Солотвинський лісокомбінат на лісосіці пам'ятки природи проектував розмістити бурову установку, а на території пам'ятки природи – рідкісних виступах вапняку в Карпатах – колгосп розпочав роботи з заготівлі вапняку [23, арк. 29].

Крім цього, лісовпорядкуванням у 1978 р. було допущено необґрунтовані зміни кордонів цього заказника, зокрема, були виключені квартали 6, 9–10, у той же час квартали 6 і 9 були невід'ємними складовими частинами держзаказника. Лісовпорядкування їх відносило до категорії експлуатаційних лісів і навіть планувало в особливо цінних соснових насадженнях суцільну рубку головного користування [24, арк. 113–114].

Закарпаття займало в УРСР перше місце щодо заповідних територій. Проте подекуди ландшафтні поляни парків безпланово засаджувались місцевими породами дерев і чагарників, що різко змінювало ландшафтні композиції парків, на інших полянах влаштовувались стадіони і спортивні площадки, у низці парків випасалась худоба, розміщувались тваринницькі ферми, що призводило до загибелі цінних видів рослинного світу. Території охорони парків завдавала шкоди надмірна забудова господарськими забудовами.

Ботанічні пам'ятки природи місцевого значення у Великоберезнянському, Ужгородському, Мукачівському, Виноградівському районах перебували у незадовільному стані через непродумане будівництво, випасання худоби, відсутність почуття відповідальності. Допускались знищення цінних видів рослин, безгосподарське використання, експлуатація територій, на яких знаходились цінні природні об'єкти [25, арк. 4–6]. Однак центральні органи влади уповільнювали процес заповідання, не усі оголошені заповідні об'єкти місцевою владою визнавались Радою Міністрів УРСР, що виходила передусім з економічних, а не екологічних інтересів.

У 1981 р. природно-заповідний фонд України нараховував 4609 природних об'єктів загальною площею 855,3 тис. га. Однак це складало лише 1,4 % її території. Незважаючи на те, що упродовж 80-х рр. XX ст. загальна площа заповідників України продовжувала зростати і на початку 90-х рр. становила 1264,8 тис. га, або 2,1 % території України, проте у відсотковому відношенні до території України вона залишалась на низькому рівні [26, с. 3].

Таким чином, розвиток заповідної справи в Україні упродовж 70–80-х рр. XX ст. був неоднозначним. До позитивних аспектів можемо віднести тільки те, що за вказаний період заповідний фонд щороку поповнювався новими, хоча й незначними територіями. Однак природно-заповідна справа Західного регіону зокрема й України в цілому, розвивалась зі значними труднощами. Основними причинами були: директивна організація заповідної справи, що не завжди співпадала з реальними вимогами, ігнорування державною владою пропозицій вчених та ініціатив громадян щодо поліпшення розвитку заповідної справи, не було створено єдиного державного органу, який би керував і опікувався заповідною справою, а замість цього в Україні заповідники й заказники перебували у відданні різних відомств, що не проводили належного догляду за розвитком природно-заповідної справи. Така розрізненість утруднювала розвиток природно-заповідного фонду, недосконалість радянського природоохоронного законодавства, хоча закони приймалися, але здебільшого не виконувалися. Інколи вони суперечили один одному. У створених заповідниках і заказниках, зазвичай, порушували заповідний режим. Після 1975 р., як у державних структурах, так і серед науковців УРСР не знайшлося учених, які б щиро турбувались про заповідну справу. Ці негативні чинники призвели до певного занепаду заповідної справи в УРСР.

Державний комітет СРСР з охорони природи, зважаючи на щорічні прохання Закарпатського обласного комітету з охорони природи і Карпатського державного заповідника, 8 січня 1990 р. видав наказ № 01-10/22-30 "Про розширення території Карпатського державного заповідника", згідно з яким передбачалось додатково приєднати 7140 га земель, у тому числі 5490 га за рахунок земель Держлісфонду Рахівського, Великобичківського і Усть-Чорнянського лісокомбінатів і 1650 га земель державного земельного запасу [27, арк. 6].

У 1990-х рр., незважаючи на певні труднощі перехідного періоду, продовжувався процес розширення заповідних територій. Активно він відбувався у Західному регіоні. Так, у Волинській області

у 1992 р. взято під охорону 25 тис. га нових цінних об'єктів і територій, заповідні площі у цей період становили 4,6 % від загальної площі області проти 2,9 % у 1990 р. [28, арк. 16]. Усього за 1994–1995 рр. в області утворено 48 заповідних об'єктів, на початку 1996 р. загальна площа природно-заповідних територій становила вже 133264,81 га – 6,61 % території області [29, арк. 5]. Станом на 1 січня 1998 р. загальна площа природно-заповідних територій становила 137935,94 га або 6,85 % території області [30, арк. 5]. У 1996 р. під охорону держави взято ще 3094,44 га нових природних об'єктів. Отже, упродовж 1992 р. площа природно-заповідного фонду збільшилась на 62,1 тис. га [31, с. 28].

Зростає рівень заповідних територій і в УРСР загалом: якщо на початку 1993 р. в Україні нараховувалась 5793 природно-заповідних об'єктів загальною площею 1316,8 тис. га (2,18 % від території країни) [32, с. 69], то упродовж 1993 р. їх площа збільшилась на 307 нових об'єктів площею 96 тис. га (2,34 % території України) розпочато формування мережі регіональних ландшафтних парків, створених у Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській областях [33, с. 40–42]. 10 березня 1994 р. видано указ Президента України № 79/94 "Про резервування для наступного заповідання цінних природних територій", що призвело до зарезервування 650 тис. га. Саме з 1994 р. встановлено обмеження використання природних ресурсів на заповідних територіях, створено кадастр територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Упродовж 1994 р. природно-заповідний фонд України збільшився ще на 265 нових об'єктів загальною площею 52,7 тис. га (2,57 % території України) [34, арк. 77].

12 листопада 1997 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанову "Про вдосконалення державного управління заповідною справою в Україні", у Міністерстві юстиції України зареєстровано "Положення про наукову діяльність заповідників та національних природних парків України, видано указ Президента України про розширення території Карпатського біосферного заповідника у Закарпатській області. За 1997 р. мережа природно-заповідного фонду України збільшилась на 44 нових території та об'єкти і складало 1444 тис. га. Станом на 1 січня 1998 р. мережа природно-заповідного фонду України становила 6620 одиниць територій та об'єктів загальною площею 2209 тис. га [35, с. 10].

Досить вдало розвивається природно-заповідний фонд у Рівненській області, у 1999 р. тут створено Рівненський природний заповідник, що об'єднав у собі найбільші та найкраще збережені болотні масиви. Природно-заповідний фонд майже удвічі більший середнього в Україні і на початку 2000 р. складався з 267 об'єктів загальною площею 138693,1 га, що становило 6,9 % території області. Указом Президента України від 3 квітня 1999 р. на базі заказників загальнодержавного значення "Білозерський", "Перебродівський", "Сомине" створений Рівненський природний заповідник площею 47046,8 га, а рішенням обласної ради народних депутатів створено 3 заповідні об'єкти загальною площею 302,3 га, також розширено межі заказника місцевого значення "Літвицький" з 74 до 77,4 га. За цим показником область входила у п'ятірку кращих в країні. Проте відсоток заповідності у адміністративних районах області був нерівномірний: якщо у північних районах він перевищує 10 %, то у південних – 0,07 – 0,59 % [36, арк. 40–41].

Інша ситуація склалася у Тернопільській області, де мережа природно-заповідного фонду упродовж декількох років практично не змінювалась і на початку 2000 р. складалася із 538 об'єктів загальною площею 117038,30 га, або 8,5 % території області [37, арк. 16]. Упродовж 1998 р. виявлено 35 природних територій та об'єктів перспективних для заповідання. Рішенням обласної ради народних депутатів від 26 лютого 1999 р. № 50 оголошено 11 заповідних об'єктів площею 108,13 га. Підготовлено наукове обґрунтування про необхідність створення національного природного парку "Кременецькі гори" площею 15 тис. га [38, арк. 54].

У Чернівецькій області в 1998 р. під охороною перебувало 290 заповідних об'єктів загальною площею 55750,1 га, що становило 6,7 % території області, майже вдвічі більше загальнодержавного. Усього упродовж 1999 р. розширено межі територій об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення на 35,1 га, створено 3 заказники загальнодержавного значення: орнітологічні "Чорторийський" – 57,9 га, "Василишене" – 22 га, лісовий "Зарожанська дача" – 129 га [39, арк. 58].

У 1998 р. проведено державний кадастр природно-заповідного фонду, в процесі чого підготовлено матеріали для заповідання на 2 орнітологічні і 1 лісовий заказники загальною площею 200 га. На початку 2000 р. під охороною перебувало 293 заповідних об'єктів загальною площею 56146,4 га, що становить 6,9 % території області [40, арк. 48–50].

У Львівській області наприкінці 90-х рр. існувало 352 об'єкти природно-заповідного фонду різних категорій на 94 тис. га, що складало 4,4 % від загальної площі. Упродовж 90-х рр. площа заповідного фонду збільшилась в 1,3 рази [41, арк. 51], створено національний природний парк "Сколівські Бескиди" площею 35684 га, розширено територію заповідного урочища "Гаї" на 1085 га, також один національний природний парк "Яворівський" площею 7076 га. У Бродівському районі організовано гідрологічний заказник площею 54 га. На підставі підготовлених держуправлінням

екобезпеки області матеріалів, комісією ЮНЕСКО у грудні 1998 р. прийнято рішення про включення території Надсянського регіонального ландшафтного парку площею 19,4 тис. га у Турківському районі до складу міжнародного польсько-словацько-українського біосферного заповідника "Східні Карпати", занесеного до світового реєстру біосферних заповідників.

Розроблено проект створення національного природного парку "Гуцульщина" та Галицького національного природного парку. У 1999 р. оголошено заповідними 16 цінних територій та об'єктів загальною площею 1759,21 га. За 1999 р. площа заповідного фонду збільшилась і на початку 2000 р. заповідний фонд складав 335 об'єктів загальною площею 112922,2 га, що становило 5,2 % від площі території області [42, арк. 100–105].

У Івано-Франківській області на початку 2000 р. нараховувалось 438 заповідних територій та об'єктів загальною площею 186,5 тис. га, з них 29 – загальнодержавного значення площею 61651,4 га, 409 – місцевого значення площею 124887,3 га, що становило 13,4 % всієї території області. Збереженість природних ресурсів та ландшафтів дозволяють збільшити природно-заповідний фонд і довести відсоток заповідності до 18 % [43, арк. 22–23].

На Закарпатті упродовж 90-х рр. зростав відсоток природно-заповідного фонду, на початок 2000 р. він складав 12,2 % до загальної площі області. Якщо цей показник у 1992 р. становив 6,5 %, то на 1 січня 1999 р. – 10,2 %. Указом Президента України від 9 грудня 1998 р. затверджено створення іхтіологічного заказника загальнодержавного значення "Потік Оса" площею 500 га, створено заказники місцевого значення: "Монастир" на площі 393 га у Хустському районі, "Яворець" – 161 га, "Кривуля" – 215 га, "Петровець" – 1134 га у Міжгірському районі.

Також погоджено створення національного природного парку "Ужанський" на базі регіонального ландшафтного парку "Стужиця" загальною площею 39,59 га. Підібрано конкретні території для розширення національного природного парку "Синевир". У 1998 р. разом з держуправлінням екобезпеки розроблено другий етап "Проекту розширення територій Карпатського біосферного заповідника", перший етап якого завершився у 1997 р. [44, арк. 18–19]. Згідно з проектом "Програми охорони навколишнього природного середовища області на 2000–2005 рр." планувалося до 2005 р. збільшити відсоток заповідності до 15 % за рахунок створення нових заказників місцевого значення. Це насамперед: "Монастир" на площі 393 га, "Товар" – 80 га, "Дідівський Міц" – 30 га, "Став" – 18,5 га. Згідно з указом Президента України від 27 вересня 1999 р. "Про створення Утанського національного природного парку" прийнято у постійне користування 14904,6 га і тепер він функціонує на загальній площі 39159,3 га. Разом з тим, більшість об'єктів природно-заповідного фонду області місцевого значення, які створювалися у 60–70-х рр. XX ст., втратили свої наукові, науково-пізнавальні, історико-культурні та інші цінні властивості, в зв'язку з чим планувалося провести списання таких об'єктів [45, арк. 65–66].

Загалом мережа природно-заповідного фонду України станом на початок 2000 р. налічувала 6808 територій та об'єктів площею 2398,7 тис. га, що становить близько 4 % території країни. З 1992 р. площа природно-заповідного фонду зростає майже вдвічі, переважно за рахунок відносно нових категорій – біосферних заповідників, національних природних та регіональних ландшафтних парків. Президент України Л. Кучма 21 вересня 2000 р. підписав Закон України "Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки", що передбачав збільшення площі земель країни з природними ландшафтами до рівня, достатнього для формування єдиної територіальної системи ділянок природних ландшафтів у формі природних регіонів і природних коридорів для забезпечення стійкості біоценозів та екологічної рівноваги території країни. У процесі виконання "Програми" площу природно-заповідного фонду України планувалося довести до 10 % від її усієї території [46, арк. 73–75].

Однак реальний стан заповідної справи в Україні нині викликає значне занепокоєння, оскільки, на наш погляд, владна діяльність в цій сфері суттєво ослабла і є недостатньо ефективною. Це призвело до відсутності стратегічного бачення розвитку заповідної справи, недоліків у системі управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду, відвертими зловживаннями, пов'язаними з землевідведенням й нехтуванням чинного природоохоронного законодавства.

Найбільш типовими проблемами у розвитку природно-заповідного фонду на сьогодні є: відсутність механізмів економічного стимулювання для створення нових об'єктів природно-заповідного фонду та відшкодування збитків землекористувачам, а також механізму викупу земельних ділянок для заповідання, відмова відповідних державних органів та організацій надавати погодження на заповідання територій з огляду на корпоративний чи індивідуальний інтерес в приватизації цінних земельних ділянок, відсутність фінансування на місцевому рівні та недостатнє фінансування на державному рівні для виконання заходів щодо створення нових об'єктів природно-заповідного фонду, фінансова незабезпеченість інвентаризації природних територій з метою встановлення їх природної цінності та придатності для заповідання, недостатня якість земельної

кадастрової документації, недостатня чисельність працівників територіальних органів Мінприроди та Державної служби заповідної справи для виконання завдань заповідної справи у складних сучасних умовах домінування ринку і приватних інтересів, недостатня екологічна свідомість і необізнаність громадян, представників органів державної влади та місцевого самоврядування щодо необхідності збереження природного середовища, низький рівень виконавчої дисципліни, зокрема у частині виконання державних екологічних програм. Судові органи також не проявляють належної принциповості при розгляді справ щодо порушень законів у сфері природно-заповідної діяльності.

На нашу думку, для забезпечення ефективного та перспективного розвитку природно-заповідної справи в Україні необхідно сконцентрувати увагу на таких стратегічних напрямках діяльності, як створення законодавчої та інституційної бази для впровадження стратегії стабільного розвитку і управлінської моделі "еко-соціальної ринкової економіки" й інтеграції її принципів у секторальну політику, зокрема в заповідну справу, внесення зміни і доповнень до чинної законодавчої і нормативно-правової бази, розроблення та прийняття нових законодавчих актів у контексті сучасних ринкових відносин та глобалізаційних процесів, відновлення і розвиток програмного підходу в управлінні природно-заповідним фондом та невідкладне прийняття необхідних державних програм, забезпечення належного інституційного розвитку заповідної справи у системі виконавчої влади, збільшення чисельності кадрів шляхом підготовки і залучення професійних фахівців, які мають сучасне мислення та знання, нарощення фінансового і матеріально-технічного забезпечення заповідної справи на національному та місцевому рівнях, вжиття дієвих заходів із поглиблення екологічної просвіти та освіти громадян й службовців органів державної влади та місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Генсірук С. А. Лісові ресурси України, їх охорона і використання / С. А. Генсірук, В. С. Бондар. – К.: Наук. думка, 1973. – 248 с. 2. Худяк Р. А. Охорона природи / Худяк Р. А. – К.: Наук. думка, 1979. – 448 с. 3. Погорелов М. С. Соціально-економічні проблеми охорони оточуючого середовища: У світлі рішень XXVI з'їзду КПРС / Погорелов М. С. – К.: Знання, 1982. – 56 с. 4. Недашківская Н. Ю. Рекреационная система Украинских Карпат / Недашківская Н. Ю. – К.: Вища школа, 1983. – 117 с. 5. Долишний М. И. Карпатский рекреационный комплекс / Долишний М. И., Нудельман М. С., Ткаченко К. К. – К.: Наукова думка, 1984. – 184 с. 6. Борейко В. Е. История заповедного дела в Украине / Борейко В. Е. – К.: КЭКЦ, 1985. – 378 с. 7. Малишко М. І. Основні напрями природоохоронної діяльності КПРС і Радянської держави / М. І. Малишко, О. М. Крилов // Український історичний журнал. – 1985. – № 10. – С. 15–24. 8. Зарецкий В. И. Территориальные аспекты охраны окружающей среды / Зарецкий В. И. – Львов: Изд-во при Львов. ун-те, 1985. – 55 с. 9. Проценко Д. Й. Охорона природи – всенародна справа / Проценко Д. Й. // Український історичний журнал. – 1986. – № 3. – С. 25–33. 10. Заповедники СССР: Заповедники Украины и Молдавии / [Отв. ред. В. Е. Соколов, Е. Е. Сыроечковский]. – М.: Мысль, 1987. – 271 с. 11. Пастернак В. С. Ліс і охорона вод від забруднення / В. С. Пастернак, М. М. Приходько. – Ужгород: Карпати, 1988. – 232 с. 12. Киселев Н. Н. В гармонии с природой / Киселев Н. Н. – К.: Политиздат Украины, 1989. – 168 с. 13. Заставний Ф. Актуальні проблеми охорони навколишнього середовища і раціонального використання природних ресурсів на Україні / Заставний Ф. // Економіка Радянської України. – 1990. – № 3. – С. 74–79. 14. Заповідні екосистеми Карпат / [С. Стойко, Е. Гадач, Т. Шимон та ін.]. – Львів: Світ, 1991. – 136 с. 15. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Збірник на пошану професора Юрія Сливки. Вип. 7. – Львів: Інститут українознавства НАН України, 2000. – 560 с. 16. Царик Л. П. Природні рекреаційні ресурси: методи оцінки й аналізу / Л. П. Царик, Г. В. Чернюк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2001. – 67 с. 17. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОВУ), ф. 2, оп. 13, спр. 6197, 142 арк. 18. ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 14, спр. 697, 208 арк. 19. Природа Львівської області. – Львів, 1972. – 257 с. 20. ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 14, спр. 5639, 129 арк. 21. Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. 31, оп. 1, спр. 13, 73 арк. 22. ДАІФО, ф. 31, оп. 1, спр. 17, 84 арк. 23. ДАІФО, ф. 31, оп. 1, спр. 36, 164 арк. 24. Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО), ф. 2318, оп. 1, спр. 206, 127 арк. 25. ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 14, спр. 5641, 218 арк. 26. Карпатський альянс // Зелений світ. – 1991. – Грудень. – С. 3. 27. Державний архів Волинської області (далі – ДАВО), ф. 2244, оп. 1, спр. 426, 95 арк. 28. ДАВО, ф. 2244, оп. 1, спр. 431, 190 арк. 29. ДАВО, ф. 2244, оп. 1, спр. 437, 127 арк. 30. ДАВО, ф. 2244, оп. 1, спр. 446, 134 арк. 31. Стан навколишнього природного середовища в Україні за 1992 рік (Скорочений виклад національної доповіді). – К.: Вид-во Раєвського, 1993. – 57 с. 32. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні за 1993 рік. – К.: Вид-во Раєвського, 1994. – 178 с. 33. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні за 1994–1995 рр. – К.: Вид-во Раєвського, 1997. – 95 с. 34. ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 14, спр. 5896, 205 арк. 35. Гине урочище // Зелений світ. – 1998. – Серпень. – С. 10. 36. Державний архів Рівненської області, ф. 2275, оп. 1, спр. 326, 203 арк. 37. Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО), ф. 1, оп. 39, спр. 126, 81 арк. 38. ДАТО, ф. 1, оп. 39, спр. 132, 118 арк. 39. Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО), ф. 4, оп. 9, спр. 8246, 82 арк. 40. ДАЧО, ф. 4, оп. 9, спр. 8249, 76 арк. 41. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. 221, оп. 2, спр. 7410, 108 арк. 42. ДАЛО, ф. 221, оп. 2, спр. 7412, 125 арк. 43. ДАІФО, ф. 31, оп. 1, спр. 42, 56 арк. 44. ДАЗО, ф. 2318, оп. 1, спр. 302, 106 арк. 45. ДАЗО, ф. 2318, оп. 1, спр. 304, 112 арк. 46. ЦДАВОВУ, ф. 2, оп. 14, спр. 5898, 220 арк.

Руслан Чигур**ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРИРОДНО-ЗАПОВЕДНОГО ФОНДА ЗАПАДНОГО РЕГИОНА
УКРАИНЫ В 1990-Х ГГ.**

В статье на основании архивных материалов анализируются причины, которые привели к негативным последствиям в развитии природно-заповедного фонда Западного региона Украины в 1990-х гг., предлагаются мероприятия направленные на улучшения охраны природы путем создания новых территориальных комплексов рекреационного значения.

Ключевые слова: природно-заповедный фонд, Западный регион Украины, природные ландшафты, заказники, памятники природы местного значения.

Ruslan Chygur**DEVELOPMENT PROBLEMS OF THE NATURE PROTECTED FUND OF THE WESTERN
REGION OF UKRAINE IN THE 1990S.**

In the article, based on the archival data, the causes that led to the negative consequences in the development of the nature protected fund of the western region of Ukraine in the 1990s. are analyzed, the activities directed at improving of the nature protection by creating the new territorial complexes of the recreational purpose are proposed.

Key words: nature protected fund, western region of Ukraine, natural landscapes, reservations, memory stands of the nature of local importance.

УДК 323.1(477)**Марія Ярмоленко****СЕПАРАТИСТСЬКІ РУХИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ:
ВИТОКИ, СУБ'ЄКТИ ТА ОБ'ЄКТИ ПРОЦЕСУ**

У статті показано особливості розгортання сепаратистських рухів в Україні, основними виразниками яких стали представники деяких громадсько-політичних організацій національних меншин прикордонних областей нашої держави. Визначено способи можливої протидії поширенню автономістських гасел серед представників національних меншин.

Ключові слова: автономія, сепаратизм, національно-культурні товариства, національні меншини, Україна.

У період розпаду СРСР і боротьби національно-державницьких сил за відродження Української державності, серед населення прикордонних областей нашої держави, поширився сепаратистський рух на Закарпатті, який ініціювали представники псевдорусинської національності та місцеве угорське населення. "Сепаратистська проблема" сприяла появі розподільчих ліній за етнічними ознаками, ускладнивши процес подолання антагонізму в міжетнічній взаємодії представників різних етносів на заході й півдні України, а відтак формування системи виховання толерантності в цій взаємодії [1, с. 134].

Проїшли роки, але суспільна актуальність цієї проблеми не зникла. Окремі її аспекти ставали об'єктами дослідження українських істориків, етологів, громадсько-політичних діячів. Серед праць, присвячених цій проблематиці, виділимо дослідження М. Канчука [2, с. 117–124], О. Мишанича [3], М. Тиводара [4], О. Майбороди [5].

Джерельну основу вказаного повідомлення становлять документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України, матеріали центральної та місцевої періодики.

Мета статті – проаналізувати розгортання сепаратистських рухів на заході й півдні України упродовж 1989–2011 рр. і визначити можливі шляхи їх нейтралізації.

У період горбачовської перебудови представники угорської та румунської спільноти Закарпаття, а також русини розпочали пропагувати сепаратистські гасла [6, арк. 28]. Закарпатська область відрізнялася від решти території України особливим етнонаціональним складом населення. У березні 1988 р. у краї проживали представники більше вісімдесяти національностей. Найчисельнішу групу становили українці – 77,8 %. Серед національних меншин виділимо також, угорську (13,7 %), російську (3,6 %), румунську (2,4 %) етнічну громади [7, арк. 81].

Через свої новостворені національно-культурні організації етнічні меншини розпочали експлуатувати етнічний чинник для пошуку впливу на прийняття політичних рішень [8, с. 234]. У таємній доповідній записці до ЦК КПУ "Про деякі тенденції в розвитку політичної обстановки в Закарпатській